

กระบวนการฟื้นฟูป่าเมืองน่านเชิงพุทธบูรณาการ*
THE PROCESS OF FORESTS REHABILITATION IN NAN PROVINCE
BASED ON BUDDHIST INTEGRATION

เชษฐ นิมมาทพัฒน์

Chet Nimmatapat

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตพะเยา

Mahachulalongkornrajavidyalaya University Phayao Campus

E-mail : nm_ch21@hotmail.com

บทคัดย่อ

บทความนี้มีวัตถุประสงค์คือ 1) เพื่อศึกษากระบวนการฟื้นฟูป่าในจังหวัดน่าน 2) เพื่อวิเคราะห์ปัจจัยที่ส่งผลต่อกระบวนการฟื้นฟูป่าในจังหวัดน่าน 3) เพื่อนำเสนอกระบวนการฟื้นฟูป่าเมืองน่านเชิงพุทธบูรณาการ การวิจัยนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ กลุ่มเป้าหมายในการวิจัย ได้แก่ พระสงฆ์ ผู้นำชุมชน เจ้าหน้าที่หน่วยงานรัฐและเอกชน ผู้บริหารและเจ้าหน้าที่องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น จำนวน 30 รูป/คน พื้นที่ในการศึกษาคือ อำเภอเมืองน่าน อำเภอภูเพียง อำเภอสันติสุข อำเภอแม่จริม และอำเภอบ่อเกลือ จังหวัดน่าน

ผลการวิจัยพบว่า กระบวนการฟื้นฟูป่าในจังหวัดน่าน คือ การสนับสนุนชุมชนในการดำเนินกิจกรรมการจัดการดูแลรักษาป่า ตามความหลากหลายของแต่ละชุมชนที่มีการจัดการป่าที่แตกต่างกัน ดังนี้ 1) กระบวนการจัดสรรพื้นที่ป่าโดยชุมชนจัดการตนเอง 2) กระบวนการสร้างการมีส่วนร่วมผ่านพิธีกรรมทางพระพุทธศาสนา 3) กระบวนการใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นในการจัดการดูแลป่ามีการใช้ความเชื่อ พิธีกรรม จาริตประเพณีและวิถีปฏิบัติ

ปัจจัยที่ส่งผลต่อกระบวนการฟื้นฟูป่าในจังหวัดน่าน คือ 1) ทรัพยากรธรรมชาติที่ใช้แล้วไม่หมดสิ้น 2) ทรัพยากรธรรมชาติที่ทดแทนได้ 3) ทรัพยากรที่ใช้แล้วหมดไป กระบวนการฟื้นฟูป่าเมืองน่านเชิงพุทธบูรณาการ ในทางพระพุทธศาสนา ประกอบด้วย (1) ด้านศาสนธรรม (2) ด้านศาสนบุคคล และ (3) ด้านศาสนพิธี และภูมิปัญญาท้องถิ่น ประกอบด้วย (1) ความเชื่อเรื่องผีและซิดเป็นข้อห้ามหรือข้อกำหนด (2) ความรู้ใหม่ที่ได้จากหลักการทางวิทยาศาสตร์

---

* Received 19 October 2021; Revised 13 December 2021; Accepted 17 December 2021

สมัยใหม่ (3) การใช้พิธีกรรมเพื่อเป็นมาตรการควบคุมชุมชนในการจัดการเกี่ยวกับป่า และ (4) จาริตประเพณีหรือวิถีปฏิบัติเป็นส่วนหนึ่งของภูมิปัญญาท้องถิ่นเพื่อการบริหารจัดการทรัพยากรธรรมชาติ 3 ด้าน (1) การใช้อย่างชาญฉลาด (2) การฟื้นฟูสิ่งที่เสื่อมโทรม (3) การเก็บกักและแบ่งปัน

คำสำคัญ : การฟื้นฟูป่าไม้, พุทธบูรณาการ

Abstract

The objectives of this article were 1) to study the process of forest regeneration in Nan, 2) to analyze factors affecting the forest regeneration process in Nan and 3) to present the process of forest regeneration in Nan based on Buddhist integration. This research was a qualitative research. The target groups for the research were monks, community leaders, government and private officials. Executives and staff of local administrative organizations, amounting to 30 figures/person. The study area was Mueang Nan District, Phu Pieng District, Santisuk District, Mae Charim District and Bo Kluea District, Nan Province

The results showed that the process of forest restoration in Nan was to support the community in implementing forest conservation management activities. According to the diversity of each community with different forest management as follows : 1) the process of forest allocation by the community self-management, 2) the process of creating participation through Buddhist rituals; and 3) the process of using local wisdom in forest management, using beliefs, rituals, customs, and practices.

Factors affecting the forest restoration process in Nan Province were : 1) inexhaustible natural resources, 2) renewable natural resources, 3) expiring resources. The Process of Forests Rehabilitation in Nan Province based on Buddhist Integration, it consisted of (1) Religious aspects: (2) Religious person and (3) the rituals were the application of Buddhist beliefs in forest maintenance. And local wisdom, consisting of (1) belief in ghosts and as a prohibition or requirement; (2) new knowledge derived from modern scientific principles; (3) the use of rituals

and (4) Traditions or practices were part of local wisdom for natural resource management in three areas : (1) Smart use (2) Degradation restoration (3) Containment and sharing.

Keywords : Forests Rehabilitation, Buddhist Integration

บทนำ

ป่าไม้ตามพระราชบัญญัติป่าสงวนแห่งชาติ พ.ศ. 2507 มาตรา 4 ให้ความหมายว่าเป็นที่ดิน รวมตลอดถึงภูเขา ห้วย หนอง คลอง บึง บาง ลำน้ำ ทะเลสาบ เกาะ และที่ชายทะเลที่ยังมิได้มีบุคคลได้มาตามกฎหมาย นักวิชาการหลาย ๆ ท่าน ได้ให้ความหมายโดยรวมว่า ป่าไม้คือสังคมพืช และสิ่งมีชีวิตอื่น ๆ ที่รวมกันอยู่ในพื้นที่หนึ่ง และได้ใช้แสงอาทิตย์อากาศ น้ำ และดินช่วยในการเจริญเติบโต และขยายพันธุ์ต่อไป ซึ่งสามารถอำนวยประโยชน์นานับประการต่อมนุษย์ (พระราชบัญญัติป่าสงวนแห่งชาติ พ.ศ. 2507)

ปัจจุบันทรัพยากรธรรมชาติและสภาพแวดล้อมได้ถูกทำลายไปทุกวัน ๆ อย่างน่าเป็นห่วง จนกลายเป็นปัญหาสำคัญระดับโลก เพราะมีผลกระทบต่อระบบนิเวศวิทยา ต่อความอยู่รอดของมนุษย์และสรรพสัตว์โดยตรง ทั้งทางด้านร่างกายและจิตใจ นอกจากนี้ ยังส่งผลกระทบต่อระบบเศรษฐกิจ สังคม และการเมืองด้วย ประกอบไปด้วย ปัญหาเกี่ยวกับดินเสื่อมโทรม ปัญหาเกี่ยวกับน้ำ ปัญหาเกี่ยวกับมลพิษทางอากาศ ปัญหาเกี่ยวกับป่าไม้ (ประชา หุตานิวัตร, 2522, น.8) แม้ในประเทศไทยก็เริ่มมีการตื่นตัวเรื่องนี้ตั้งแต่ปี 2535 โดยมีพระราชบัญญัติส่งเสริมและรักษาคุณภาพสิ่งแวดล้อมแห่งชาติขึ้น จัดให้มีแผนจัดการคุณภาพสิ่งแวดล้อม พ.ศ. 2542-2549 มีพระราชบัญญัติคุ้มครองพันธุ์พืช พ.ศ. 2542 และมีหน่วยงานเกี่ยวกับเรื่องนี้ เช่น สำนักงานกำจัดสิ่งแวดล้อมเป็นพิษ คณะกรรมการสิ่งแวดล้อม คณะกรรมการคุ้มครองสัตว์ป่า จังหวัดน่าน เป็นจังหวัดหนึ่งในภาคเหนือของประเทศไทย และเป็นแหล่งกำเนิดต้นน้ำน่านซึ่งเป็นแหล่งต้นน้ำหลักแห่งหนึ่งของแม่น้ำเจ้าพระยาอันเป็นหัวใจสำคัญของระบบน้ำของประเทศ คิดเป็นร้อยละ 45 ของแม่น้ำเจ้าพระยา ในพุทธศักราช 2507 รัฐบาลไทยได้กำหนดและประกาศเขตพื้นที่จังหวัดน่าน เป็นพื้นที่ป่าสงวนแห่งชาติ ซึ่งครอบคลุมพื้นที่ 6.5 ล้านไร่ เนื่องจากสถานการณ์การบุกรุกพื้นที่ป่าไม้ที่เกิดขึ้นกับจังหวัดน่านกว่า 20 ปีที่ผ่านมา แม้ว่าจะมีความพยายามจากหลายภาคส่วนในการแก้ปัญหาดังกล่าว แต่สถานการณ์กลับไม่ดีขึ้น ทำให้จังหวัดน่าน สูญเสียพื้นที่ป่าไม้ ส่งผลให้สูญเสียความหลากหลายทางชีวภาพ เศรษฐกิจ และสังคม ทั้งต่อชุมชนเมืองและชุมชนในพื้นที่ รวมทั้งผลกระทบต่อสถานะน้ำแล้ง น้ำท่วม ทั้งในพื้นที่

จังหวัดน่าน และในเขตพื้นที่ภาคกลางของประเทศไทย (คณะกรรมการบริหารงานจังหวัดแบบบูรณาการ (ก.บ.จ.) จังหวัดน่าน, 2559, น. 20)

จากสถานการณ์การบุกรุกพื้นที่ป่าไม้ ทำให้น่านสูญเสียพื้นที่ทรัพยากรป่าไม้ถึง 1.5 ล้านไร่ ในที่ราบสูง เพื่อสะท้อนข้อมูลว่าเกิดอะไรขึ้นที่ป่าต้นน้ำน่าน ตัวเลขที่ปรากฏในงานวิจัยเป็นข้อมูลที่ย้อนหลังได้ 30 ปี และเก็บสถิติถูกต้องชัดเจน เพื่อจะชี้ชัดไปที่ปัญหาอย่างถูกจุด โดยใช้ข้อมูลจากดาวเทียม และลงลึกได้เป็นรายตำบลทั้ง 99 ตำบล ของจังหวัดน่าน ข้อมูลที่ได้นี้ ใช้ติดตามและวางแผนการแก้ปัญหาาร่วมกันของหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง จังหวัดน่าน เริ่มสูญเสียพื้นที่ป่าไม้ นับตั้งแต่ปี พ.ศ. 2510 ที่รัฐบาลเปิดให้สัมปทานป่าไม้แก่บริษัทเอกชน ทำให้พื้นที่ป่าไม้ของจังหวัดน่านเริ่มลดลงอย่างรวดเร็ว” ในช่วงปี พ.ศ. 2513 - 2514 ชาวเขาเผ่าม้ง และเมี่ยน (เย้า) นับหมื่นคนได้อพยพลี้ภัย สงครามจาก สปป.ลาว เข้ามาในเขตจังหวัดน่าน ซึ่งรัฐบาลไทยได้ตั้งค่ายอพยพขนาดใหญ่ที่บ้านน้ำยาว เป็นรอยเขตติดต่อระหว่างอำเภอสันติสุขกับอำเภอบัว โดยที่รัฐบาลไทยได้เคลื่อนย้ายผู้อพยพไปตั้งรกรากตามจุดยุทธศาสตร์สำคัญเพื่อขัดขวางและปิดกั้นการเคลื่อนไหวของพรรคคอมมิวนิสต์แห่งประเทศไทย (พคท.) ซึ่งหมู่บ้านผู้อพยพเหล่านี้ตั้งอยู่ในเขตป่าต้นน้ำที่อุดมสมบูรณ์ ชาวม้งได้ถางป่าเพื่อทำไร่หมุนเวียนและขยายวงออกไปเรื่อย ๆ (สำราญ ผัดผล, 2557)

ในสถานการณ์เช่นนี้ พระสงฆ์ถือว่าเป็นผู้สืบทอดทางพระพุทธศาสนา ซึ่งส่วนใหญ่ประชากรในจังหวัดน่านนับถือศาสนาพุทธ พระพุทธศาสนาเป็นที่ยึดเหนี่ยวจิตใจของคน พระสงฆ์จึงต้องเข้ามามีบทบาทในการนำหลักธรรมทางพระพุทธศาสนามาประยุกต์ใช้ ให้ความเชื่อความศรัทธาแก่ประชากรในการร่วมกันอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม (สำนักงานนโยบายและแผนทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม, 2560)

จากการกล่าวมา พบว่า พระพุทธศาสนามีอิทธิพลต่อการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม ผู้วิจัยเห็นว่าเป็นบทบาทที่สมควรศึกษาค้นคว้าวิจัยว่าการดำเนินการแก้ไขปัญหาหรือการอนุรักษ์ป่าในจังหวัดน่าน นั้น จะประสบความสำเร็จด้วยหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาได้อย่างไร และความสำเร็จดังกล่าวนั้นมีปัจจัยใด ที่มีอิทธิพลหรือเป็นคุณลักษณะและเป็นกลยุทธ์ที่สามารถทำให้ประชาชนให้ความร่วมมือได้ เมื่อได้ผลการศึกษาแล้วก็จะสามารถนำไปเป็นข้อมูลในการแก้ไขปัญหและอนุรักษ์ป่าในพื้นที่อื่น ๆ ต่อไป

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อศึกษากระบวนการฟื้นฟูป่าในจังหวัดน่าน
2. เพื่อวิเคราะห์ปัจจัยที่ส่งผลต่อกระบวนการฟื้นฟูป่าในจังหวัดน่าน

3. เพื่อนำเสนอกระบวนการฟื้นฟูป่าเมืองน่านเชิงพุทธบูรณาการ

วิธีดำเนินการวิจัย

การศึกษาวิจัยเรื่องนี้ เป็นการศึกษาโดยใช้การวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) โดยใช้วิธีเก็บรวบรวมและวิเคราะห์ข้อมูลในเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) โดยมีวิธีการศึกษาในลักษณะวิจัยเชิงเอกสาร (Document Research) ศึกษาวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) โดยการสัมภาษณ์เชิงลึก (In Depth Interviews) และการสังเกตอย่างมีส่วนร่วมและไม่มีส่วนร่วมในกิจกรรมการจัดการป่าชุมชน การสัมภาษณ์ (Interview) มีผู้ให้ข้อมูลในการวิจัย แบ่งเป็นกลุ่ม 7 กลุ่ม ได้แก่ 1) พระสงฆ์ที่ดำเนินกิจการเกี่ยวกับป่า 2) ส่วนราชการที่มีหน้าที่กำกับนโยบายบริหารจัดการป่า 3) ผู้นำส่วนปกครองท้องถิ่นในพื้นที่วิจัย 4) ผู้นำปกครองส่วนท้องถิ่น 5) ผู้นำชุมชน 6) ประชาชนชาวบ้าน 7) ผู้แทนประชาชนรวม 17 รูป/คน มีแบบสอบถามแบบมีโครงสร้าง (Structured Interview) แบบการสัมภาษณ์เชิงลึก (In - Depth Interview) ใช้สำหรับเก็บรวบรวมข้อมูล และมีการสนทนากลุ่ม (Focus Group Discussion) มีผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้อง ประกอบด้วย 1) พระสงฆ์ที่ดำเนินกิจการเกี่ยวกับป่า 2) ส่วนราชการที่มีหน้าที่กำกับนโยบายบริหารจัดการป่า 2 คน 3) ผู้นำส่วนปกครองท้องถิ่นในพื้นที่วิจัย 4) ผู้นำปกครองส่วนท้องถิ่น 5) ผู้นำชุมชน 6) ประชาชนชาวบ้าน 7) นักวิชาการด้านรัฐประศาสนศาสตร์ 2 คน 8) ผู้แทนประชาชน

การวิเคราะห์ข้อมูลใช้วิธีการวิเคราะห์เชิงคุณภาพ (Qualitative Analysis) โดยวิเคราะห์ข้อมูลจำแนกตามกลุ่มข้อมูล (Content Analysis) ทางการวิจัยที่ทำการศึกษาคือ ข้อมูลเชิงคุณภาพที่ได้จากการสัมภาษณ์โดยการนำเสนอเป็นความเรียง การนำเสนอข้อมูลโดยแบบตารางโครงสร้างแผนภาพการบรรยายและภาพประกอบเอกสาร

ผลการวิจัย

ผลการวิจัยได้นำเสนอตามวัตถุประสงค์ทั้ง 3 ข้อ ดังต่อไปนี้

1. กระบวนการฟื้นฟูป่าในจังหวัดน่าน โดยการสนับสนุนชุมชนในการดำเนินกิจกรรมการจัดการดูแลรักษาป่า ตามความหลากหลายของแต่ละชุมชนที่มีการจัดการป่าที่แตกต่างกันที่เป็นรูปแบบลักษณะการจัดการที่สอดคล้องกับวิถีชีวิตวัฒนธรรมของชุมชน ทั้งการแบ่งพื้นที่จัดการตามความเชื่อและภูมิปัญญาของแต่ละชุมชน ตามความสอดคล้องกับระบบการผลิตทางการเกษตร ตามระบบนิเวศน์ ความหลากหลายของพื้นที่ป่า ดังนี้

1) กระบวนการจัดสรรพื้นที่ป่าโดยชุมชนจัดการตนเอง เป็นกระบวนการของการมีส่วนร่วมของชุมชนในกลุ่มเป้าหมายที่เกิดการตระหนักถึงความสำคัญของทรัพยากรป่าไม้ อันมีผลต่อวิถีชีวิตและการประกอบอาชีพของชุมชน ที่รับผลกระทบจากภัยธรรมชาติ เช่น เกิดภัยแล้ง น้ำท่วม จึงร่วมมือกันหาทางแก้ไขภายในชุมชนเอง โดยการสร้างธรรมาณูญของชุมชน ใช้เป็นแนวทางการจัดการป่าไม้ ในรูปของข้อตกลงชุมชนและร่วมกันยึดถือปฏิบัติอย่างเคร่งครัด ซึ่งมีหลักการหรือธรรมาณูญของชุมชน

2) กระบวนการสร้างการมีส่วนร่วมผ่านพิธีกรรมทางพระพุทธศาสนา มีความสอดคล้องกับหลักการจัดการและฟื้นฟูทรัพยากรป่าไม้เพื่อให้เกิดผลผลิตที่ยั่งยืน (Sustained yield) ดังต่อไปนี้

(1) การใช้อย่างชาญฉลาด การรู้จักใช้ทรัพยากรป่าไม้ให้เกิดประโยชน์มากที่สุด ตามแนวคิดทางพระพุทธศาสนา มองว่า ต้นไม้เป็นสิ่งมีชีวิต เราไม่ควรตัดต้นไม้ถือว่าเป็นการเบียดเบียนสิ่งมีชีวิตจึงเป็นบาป ซึ่งถ้าพระสงฆ์ตัดต้นไม้เป็นการผิดพระวินัยถึงขั้นอาบัติปาจิตตีย์ และสอนให้รู้จักประมาณในการบริโภค (มัตตัญญูตา) หรือการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรป่าไม้ตามประโยชน์และคุณค่าที่แท้จริงของป่าไม้

(2) การฟื้นฟูสิ่งที่เสื่อมโทรม การทำให้ทรัพยากรป่าไม้ให้ดีขึ้นอยู่ในสภาพปกติ ในทางพระพุทธศาสนาสอนให้คนไทยมีความเชื่อว่า ต้นไม้ในแต่ละต้นเป็นที่อยู่หรือเป็นวิมานของรุกขเทวดา โดยเฉพาะต้นไม้ใหญ่ที่เป็นพญาไม้ในป่าที่เรียกว่า ต้นไม้เจ้าป่า

(3) การเก็บกักและแบ่งปัน เป็นการรวบรวมและการเก็บรักษาทรัพยากรที่มีจะขาดแคลนในบางช่วงเวลา พระพุทธศาสนาสอนให้มนุษย์มีเมตตาต่อมนุษย์ด้วยกัน และเมตตาต่อพืช รักษาดูแลป่าไม้ พันธุ์ไม้ โดยไม่เบียดเบียนรบกวนพันธุ์ไม้และสรรพชีวิตในผืนป่า

ทั้งนี้ ในทางพระพุทธศาสนามีกระบวนการในการฟื้นฟูป่าชุมชน โดยการประกอบประเพณี หรือ พิธีกรรม ดังต่อไปนี้ (1) การบวชป่าหรือบวชต้นไม้ (2) พิธีสืบชะตาแม่น้ำ (3) พิธีฟังธรรมปลาช่อน (4) การใช้พิธีกรรมสลาภภัต

3) กระบวนการใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นในการจัดการดูแลป่า มีความสอดคล้องกับหลักการจัดการฟื้นฟูทรัพยากรป่าไม้เพื่อให้เกิดผลผลิตที่ยั่งยืน ดังต่อไปนี้ (1) การใช้อย่างชาญฉลาดออกผ่านกิจกรรม ประเพณี พิธีกรรม และภูมิปัญญาในการใช้ประโยชน์จากป่าอย่างยั่งยืน (2) การฟื้นฟูสิ่งที่เสื่อมโทรม มีความเชื่อพิธีกรรมจารีต ประเพณีและวิถีปฏิบัติเป็นส่วนหนึ่งของภูมิปัญญาท้องถิ่นเพื่อการบริหารจัดการทางด้านระบบการผลิตและการจัดการทรัพยากร (3) การเก็บกักและแบ่งปัน ด้านภูมิปัญญาท้องถิ่นกล่าวว่า ความเชื่อว่ามีสิ่งศักดิ์สิทธิ์สิงสถิตอยู่กับต้นไม้ การตัดต้นไม้ย่อมเป็นการลบหลู่สิ่งศักดิ์สิทธิ์ หากจำเป็นต้องตัดต้นไม้จะต้องทำ

พิธีกรรมเพื่อขออนุญาตสิ่งศักดิ์สิทธิ์เสียก่อน หรือภาชิตโบราณของชาวปกากะญอ ที่สะท้อนแนวคิดเรื่องการอนุรักษ์ป่าว่า “ป่าอยู่ คนอยู่ ป่าไม่อยู่ คนก็อยู่ไม่ได้”

ทั้งนี้ ในทางภูมิปัญญาท้องถิ่นมีวิธีการในการอนุรักษ์ฟื้นฟูป่า โดยใช้ความเชื่อ พิธีกรรมจารีตประเพณีและวิถีปฏิบัติเป็นส่วนหนึ่งของภูมิปัญญาท้องถิ่นเพื่อการบริหารจัดการทรัพยากรป่าไม้ ดังต่อไปนี้ (1) การเลี้ยงผีขุนน้ำ (2) พิธีเลี้ยงผีผาย (3) พิธีเลี้ยงผีเจ้าที่หรือเจ้าที่เจ้าแดน

2. ปัจจัยที่ส่งผลต่อกระบวนการฟื้นฟูป่าในจังหวัดน่าน ผู้วิจัยได้ดำเนินการลงพื้นที่กับชุมชนกลุ่มเป้าหมายของพื้นที่จังหวัดน่าน ด้วยการสัมภาษณ์เชิงลึก และจัดประชุมกลุ่มย่อยรวบรวมข้อมูลถึงประเด็นต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับการจัดการป่าไม้ของชุมชนในกลุ่มเป้าหมาย ทั้งข้อมูลเชิงเปรียบเทียบของแหล่งพื้นที่ต่าง ๆ ในการจัดการทรัพยากรป่าไม้และได้ร่วมกับชุมชนในการร่วมคิด ร่วมทำโดยให้ชุมชนเป็นพื้นฐานสร้างการตระหนักถึงการรักษาป่าไม้เอาไว้ โดยการศึกษาข้อมูลภายในของชุมชน มีดังนี้

1) ทรัพยากรธรรมชาติที่ใช้แล้วไม่หมดสิ้น (Non-Exhausting Natural Resources) มีกระบวนการนำทรัพยากรธรรมชาตินั้นมาใช้ประโยชน์แล้วก็ต้องใช้แบบหมุนเวียนเพื่อให้คงมีธรรมชาติสำหรับไว้ใช้ไปยังชั่วลูกหลานของเรา

2) ทรัพยากรธรรมชาติที่ทดแทนได้ (Replaceable or Renewable Natural Resources) เป็นทรัพยากรที่ใช้แล้วสามารถเกิดทดแทนขึ้นได้ ซึ่งการทดแทนนั้นอาจใช้ระยะเวลาสั้นหรือยาวนานไม่เท่ากัน

3) ทรัพยากรที่ใช้แล้วหมดไป (Exhausting Natural Resources) หรือทรัพยากรที่ไม่สามารถทดแทนได้ (Irreplaceable Natural Resources) เป็นทรัพยากรที่ไม่สามารถจะนำมาทดแทนได้เมื่อใช้หมดไป เช่น แร่ โลหะ ก๊าซธรรมชาติ น้ำมันปิโตรเลียม ถ่านหิน เป็นต้น

3. กระบวนการฟื้นฟูป่าเมื่อน่านเชิงพุทธบูรณาการ

1) กระบวนการทางพระพุทธศาสนาในการฟื้นฟูป่าเมื่อน่าน มีกระบวนการและองค์ความรู้ใน 3 ด้าน เช่น

(1) ด้านศาสนธรรม พระพุทธศาสนาสอนให้คนดูแลรักษาสิ่งแวดล้อม การนำหลักไตรสิกขามาแก้ปัญหาสิ่งแวดล้อม จึงหมายถึงกระบวนการพัฒนา 3 ด้าน ศีล สมาธิ ปัญญา การแก้ปัญหาและรักษาสุขภาพของป่าชุมชน ปัญญา คิดตรอง หาเหตุและสรุปผลของการดำเนินการอย่างเป็นรูปธรรม

(2) ด้านศาสนบุคคล ป่าไม้เกี่ยวข้องกับพระพุทธเจ้าและพระสงฆ์ที่คนไทยนับถือในฐานะผู้นำทางจิตวิญญาณในชุมชน พระสงฆ์มีบทบาทที่จะช่วยส่งเสริมให้คนเห็นคุณค่า

และความสำคัญของป่าไม้ และช่วยดูแลรักษาป่าไม้ เป็นผู้ดำเนินการอนุรักษ์และพัฒนาสิ่งแวดล้อม ใช้ชีวิตแบบสมถะไม่ฟุ้งเฟ้อแข่งกับชาวบ้าน

(3) ด้านศาสนพิธี พิธีกรรมในการอนุรักษ์ฟื้นฟูจะไม่ใช้เป็นแก่นของพุทธศาสนา แต่เป็นรูปแบบการจัดกิจกรรมที่ชาวพุทธแต่ละท้องถิ่นคิดขึ้นมาเพื่อส่งเสริมการศึกษาและปฏิบัติธรรมระดับแก่นให้นักศึกษาติดตามยิ่งขึ้น ประชาชนมักจะนำมาประยุกต์ในการรักษาป่าก็คือการบวชต้นไม้ หรือบวชป่า มาจากวิธีการห่มจีวรให้กับต้นไม้เช่นเดียวกับการบวชพระ

2) กระบวนการทางภูมิปัญญาท้องถิ่นในการอนุรักษ์ฟื้นฟูป่าเมืองน่าน มีกระบวนการและองค์ความรู้ใน 4 ด้าน เช่น

(1) ความเชื่อเรื่องผีและซิด เป็นข้อห้ามหรือข้อกำหนดที่มีต่อการกระทำใด ๆ ที่อาจส่งผลกระทบต่อความสมดุลของบุคคล ชุมชน หรือสิ่งแวดล้อม

(2) ความรู้ใหม่ เป็นความรู้ที่ได้จากหลักการทางวิทยาศาสตร์ ในการวางตำแหน่งแนวกันไฟ ต้องคำนวณระยะห่างระหว่างแนวกันไฟกับแนวหัวไฟที่กำลังเคลื่อนที่เข้ามาให้พอเหมาะ

(3) พิธีกรรม การใช้พิธีกรรมเพื่อเป็นมาตรการควบคุมชุมชนในการจัดการเกี่ยวกับทรัพยากร เช่น ความเชื่อเกี่ยวกับสิ่งเหนือธรรมชาติ การบูชาผี หรือสิ่งศักดิ์สิทธิ์ให้ช่วยดูแลรักษาป่าต้นน้ำและให้น้ำสำหรับทำการเกษตรได้

(4) จารีตประเพณีหรือวิถีปฏิบัติ เป็นส่วนหนึ่งของภูมิปัญญาท้องถิ่น มีแบบแผนปฏิบัติ สร้างความผูกพันทางด้านศีลธรรม และการอยู่ร่วมกันแบบพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกันระหว่างชุมชนกับระบบนิเวศ

3) กระบวนการฟื้นฟูป่าเมืองน่านเชิงพุทธบูรณาการ มีกระบวนการใน 3 รูปแบบ ดังนี้

(1) การใช้อย่างชาญฉลาด มีรูปแบบ 3 ลักษณะ เช่น (1.1) มีความรอบรู้ คือชุมชนต้องมีความรอบรู้ทั้งภาคทฤษฎีและปฏิบัติในการใช้ทรัพยากรป่าไม้ (1.2) การใช้อย่างรอบคอบ ชุมชนมีการจัดการทรัพยากรป่าไม้ที่ใกล้หมู่บ้านเพื่อผลประโยชน์ของชาวบ้าน (1.3) การใช้อย่างระมัดระวัง ป่าไม้มีความจำเป็นอย่างยิ่งต่อการดำรงชีพของมนุษย์และการคงอยู่ของสิ่งแวดล้อมต่าง ๆ และสิ่งมีชีวิตอื่น

(2) การฟื้นฟูสิ่งที่เสื่อมโทรม การทำให้ทรัพยากร ให้ดีขึ้นหรืออยู่ในสภาพปกติสามารถนำไปใช้ประโยชน์ได้ มีรูปแบบ 3 ลักษณะ (2.1) มีการรักษา ชุมชนรักษาป่า มีความเข้มแข็งและลึกซึ้งมากกว่าการมีผลประโยชน์ร่วมกัน (2.2) มีการสืบสาน กำหนดเป็นพิธีกรรม จารีตประเพณีซึ่งมีแบบแผนปฏิบัติ สร้างความผูกพันทางด้านศีลธรรม (2.3) มีการส่งเสริม

ชุมชนมีการส่งเสริมสร้างรากฐานจิตสำนึกด้านสิ่งแวดล้อมที่มั่นคงด้วยการให้ข้อมูลความรู้ที่ถูกต้องแก่ผู้คน ทั้งเยาวชนและประชาชนทั่วไป

(3) การเก็บกักและแบ่งปัน เป็นการเก็บรักษาทรัพยากรที่จะขาดแคลนในบางช่วงเวลา ในบางครั้งอาจเก็บกักไว้เพื่อการนำไปใช้ประโยชน์ในปริมาณที่สามารถที่ควบคุมได้ มีรูปแบบ 3 ลักษณะ (3.1) มีการจัดการความสัมพันธ์ ชุมชนมีรูปแบบและความเข้มข้นของความสัมพันธ์ทางสังคมระหว่างสมาชิกของชุมชนสะท้อนออกมาในรูปอุดมการณ์ พิธีกรรมที่ยึดถือและร่วมกันปฏิบัติ (3.2) มีสามัคคี การสร้างความร่วมมือกันดำเนินกิจกรรมจัดการป่าไม้ อันเป็นการทำงานเพื่อส่วนรวม (3.3) มีระบบและกฎเกณฑ์ ชุมชนมีสิทธิในการดูแลจัดการและออกกฎเกณฑ์เพื่อผลประโยชน์ของชุมชนเอง มีผู้นำชุมชนที่เข้มแข็งที่จะควบคุม รักษา กฎระเบียบ

อภิปรายผลการวิจัย

ผู้วิจัยได้อภิปรายผลการวิจัยโดยใช้แนวคิด วิธีการ กระบวนการพระพุทธศาสนาและภูมิปัญญาท้องถิ่นในการฟื้นฟูป่าเมืองน่าน วิเคราะห์ปัจจัยที่ส่งผลต่อกระบวนการฟื้นฟูป่าในจังหวัดน่าน และนำเสนอกระบวนการฟื้นฟูป่าเมืองน่านเชิงพุทธบูรณาการ รวมทั้งงานวิจัยที่เกี่ยวข้องมาเป็นแนวทางในการวิเคราะห์รายละเอียดดังต่อไปนี้

1. กระบวนการฟื้นฟูป่าในจังหวัดน่าน โดยการสนับสนุนชุมชนในการดำเนินกิจกรรมการจัดการดูแลรักษาป่า ตามความหลากหลายของแต่ละชุมชนที่มีการจัดการป่าที่แตกต่างกันที่เป็นรูปแบบลักษณะการจัดการที่สอดคล้องกับวิถีชีวิตวัฒนธรรมของชุมชน ทั้งการแบ่งพื้นที่จัดการตามความเชื่อและภูมิปัญญาของแต่ละชุมชน ตามความสอดคล้องกับระบบการผลิตทางการเกษตร ตามระบบนิเวศน์ ความหลากหลายของพื้นที่ป่า ดังนี้ 1) กระบวนการจัดสรรพื้นที่ป่าโดยชุมชนจัดการตนเอง 2) กระบวนการสร้างการมีส่วนร่วมผ่านพิธีกรรมทางพระพุทธศาสนา ดังต่อไปนี้ (1) การใช้อย่างชาญฉลาด (2) การฟื้นฟูสิ่งที่เสื่อมโทรม (3) การเก็บกักและแบ่งปัน ทั้งนี้ ในทางพระพุทธศาสนามีกระบวนการในการฟื้นฟูป่าชุมชน โดยการประกอบประเพณี หรือ พิธีกรรม ดังต่อไปนี้ (1) การบวชป่าหรือบวชต้นไม้ (2) พิธีสืบชะตาแม่น้ำ (3) พิธีฟังธรรมปลาช่อน (4) การใช้พิธีกรรมสลาภกัต 3) กระบวนการใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นในการจัดการดูแลป่า มีความสอดคล้องกับหลักการจัดการฟื้นฟูทรัพยากรป่าไม้เพื่อให้เกิดผลผลิตที่ยั่งยืน ทั้งนี้ ในทางภูมิปัญญาท้องถิ่นมีวิธีการในการอนุรักษ์ฟื้นฟูป่า โดยใช้ความเชื่อ พิธีกรรมจารีตประเพณีและวิถีปฏิบัติเป็นส่วนหนึ่งของภูมิปัญญาท้องถิ่นเพื่อการบริหารจัดการทรัพยากรป่าไม้ ดังต่อไปนี้ (1) การเลี้ยงผีขุนน้ำ (2) พิธีเลี้ยงผีผาย (3) พิธีเลี้ยงผีเจ้าที่หรือเจ้าที่เจ้าแดน

สอดคล้องกับงานของพุนทรัพย์ เกตุวีระพงศ์ และคณะ (2557, น. บทคัดย่อ) ได้ทำวิจัยเรื่อง สืบชะตาล้านนา : แนวคิดและการเสริมสร้างความสัมพันธ์ทางสังคมและจิตวิญญาณของชุมชน ในล้านนา พบว่า การสืบชะตาเป็นพิธีกรรมที่มีต้นทุนทางสังคมสูง มีประวัติพื้นฐานมาจาก ศาสนาและตามมูลเหตุแห่งอิทธิพลของพระพุทธศาสนาและศาสนาพราหมณ์ที่เชื่อมโยงกัน อย่างเหมาะสม มีแนวคิดจากต้นเค้าเดิมตามจารีตล้านนา และข้อมูลประวัติศาสตร์ยุคสมัย พระนางจามเทวีและพระเจ้าสามฝั่งแกนราชวงศ์เม็งราย ผนวกกับความเชื่อในเรื่อง “กรรม” หรือ “กฎแห่งกรรม” “มงคล 38 ประการ” ส่งผลต่อการดำเนินชีวิตที่สร้างเสริมคุณธรรมและ จริยธรรม ส่วนตัวบทสวดในพิธีกรรมที่ศักดิ์สิทธิ์ ได้เสริมสร้างพลังทางใจ แก่ชุมชน เกิดความ สามัคคีความเอื้ออาทรการเกื้อกูลพึ่งพาอาศัยกันมีความปรารถนาดีต่อกันก่อให้เกิดบุญกุศล วัตถุประสงค์ 10 ประการ ตามหลักของพระพุทธศาสนา การสืบชะตาตามจารีตล้านนามีสองแบบ คือ การสืบชะตาคณ สืบชะตาบ้านและสืบชะตาเมือง ส่วนการสืบชะตาแม่น้ำและป่าเกิดขึ้น ตามบริบทของสังคม

2. ปัจจัยที่ส่งผลต่อกระบวนการฟื้นฟูป่าในจังหวัดน่าน ผู้วิจัยได้ดำเนินการลงพื้นที่ กับชุมชนกลุ่มเป้าหมายของพื้นที่จังหวัดน่าน ด้วยการสัมภาษณ์เชิงลึก และจัดประชุมกลุ่มย่อย รวบรวมข้อมูลถึงประเด็นต่าง ๆ ที่มีดังนี้ 1) ทรัพยากรธรรมชาติที่ใช้แล้วไม่หมดสิ้น (Non-Exhausting Natural Resources) กระบวนการนำทรัพยากรธรรมชาตินั้น มาใช้ ประโยชน์แล้วก็ต้องใช้แบบหมุนเวียนเพื่อให้คงมีธรรมชาติสำหรับไว้ใช้ไปยั้งชั่วลูกหลานของเรา ด้วย ซึ่งการใช้ในลักษณะนี้ เป็นการใช้อย่างหมุนเวียนซึ่งไม่ทำให้ทรัพยากรหมดสิ้นไป 2) ทรัพยากรธรรมชาติที่ทดแทนได้ (Replaceable or Renewable Natural Resources) เป็นทรัพยากรที่ใช้แล้วสามารถเกิดทดแทนขึ้นได้ ซึ่งการทดแทนนั้นอาจใช้ระยะเวลาสั้นหรือ ยาวนานไม่เท่ากัน 3) ทรัพยากรที่ใช้แล้วหมดไป (Exhausting Natural Resources) หรือ ทรัพยากร ที่ไม่สามารถทดแทนได้ (Irreplaceable Natural Resources) เป็นทรัพยากรที่ไม่ สามารถจะนำมาทดแทนได้เมื่อใช้หมดไป เช่น แร่ โลหะ ก๊าซธรรมชาติ น้ำมันปิโตรเลียม ถ่านหิน เป็นต้น

ดังนั้น เราจะเห็นว่าปัจจัยที่ส่งผลต่อกระบวนการฟื้นฟูทรัพยากรป่าไม้ขึ้นขึ้นอยู่กับการ อนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติใกล้ตัวเพื่อให้สามารถใช้อย่างมีคุณค่า สอดคล้องกับการศึกษาของ พระมหาเจิม สุวโจ (สุภรณ์) (2553, น. บทคัดย่อ) ได้ทำวิจัยเรื่อง “บทบาทของพระสงฆ์ ในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติป่าไม้ศึกษาเฉพาะกรณีพระอธิการพงษ์ศักดิ์ เตชธมโม” จากการวิจัย พบว่า มีแนวคิดต่อธรรมชาติสองประการ คือ หนึ่ง กฎธรรมชาติที่เป็นปัจจัย สัมพันธ์และมีลักษณะเสมอเหมือนกันของสรรพสิ่ง สอง สิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติ ทั้ง คน ดิน

น้ำ ป่า อากาศ สัตว์ เป็นต้น เป็นสิ่งที่มีวิวัฒนาการร่วมกันมาตามหลักอักษัตถุญสูตร และ จักรวัตติสูตร มืองค์ประกอบความสมดุล คือ ดิน น้ำ ลม ไฟ เป็นปัจจัยพื้นฐานการดำรงชีวิต เป็นสิ่งเกื้อกูลในการพัฒนาศีล สมาธิ ปัญญา เป็นสิ่งรื่นรมย์ และเป็นสิ่งมีอุปการคุณที่ต้อง กตัญญูรู้คุณ โดยธรรมชาติทั้งสองต่างมีความสัมพันธ์และอิงอาศัยกันและกัน นอกจากนี้ ยังพบ แนวคิดการอนุรักษ์ธรรมชาติหลายลักษณะ ได้แก่ มุ่งพัฒนามนุษย์ให้เข้าถึงธรรมชาติ ใช้ชีวิตกลมกลืนกับธรรมชาติ ให้การปกป้องคุ้มครองทุกชีวิต ทั้งคน พืช สัตว์ หรือแม้แต่ จุลชีพ และนอกจากไม่เบียดเบียนไม่ทำลายธรรมชาติแล้วยังปลูกฝังให้มีเมตตาต่อสรรพชีวิต พร้อมกับมีหลักในการใช้สอยทรัพยากรอย่างรู้จักประมาณ ประหยัด นำกลับมาใช้ใหม่ และสอนให้รู้จักลดความต้องการในการบริโภค และยังพบอีกว่า การแสวงหาความสุขของมนุษย์ไม่จำเป็นต้องบริโภคปัจจัยภายนอกมาก ๆ เสมอไป ตรงกันข้าม การใช้ทรัพยากรน้อย สันโดษ ประหยัด เรียบง่ายกลับแสวงหาความสุขได้มากและยั่งยืนกว่า ดังกรณี พระนันทเถระ เป็นต้น สำหรับแนวคิดต่อธรรมชาติและ การอนุรักษ์ของพระอริการพงษ์ศักดิ์ เตชธมโม เป็นแนวคิดที่เน้นระบบความสมดุลของธรรมชาติ การทำลายภาวะสมดุลเกิดจากสองสาเหตุ คือ จิตมนุษย์เสื่อมจากศีลธรรมกับมนุษย์อาศัยอยู่ในที่ที่ไม่สมควรจะอยู่ เช่น ป่าต้นน้ำลำธาร การแก้ปัญหามุ่งไปที่การอนุรักษ์ควบคู่ไปกับการพัฒนาชุมชนโดยเน้นการปฏิบัติหน้าที่ร่วมกันระหว่างศีลธรรมกับกฎหมาย

3. กระบวนการฟื้นฟูป่าเมื่อน่านเชิงพุทธบูรณาการ

1) กระบวนการทางพระพุทธศาสนาในการฟื้นฟูป่าเมื่อน่าน มีกระบวนการและองค์ความรู้ใน 3 ด้าน เช่น (1) ด้านศาสนธรรม พระพุทธศาสนาสอนให้คนดูแลรักษาสิ่งแวดล้อม การนำหลักไตรสิกขามาแก้ปัญหาสิ่งแวดล้อม จึงหมายถึง กระบวนการปฏิบัติ หรือ กระบวนการพัฒนา 3 ด้าน ศีล สมาธิ ปัญญา การแก้ปัญหาและรักษาสภาพของป่าชุมชน ปัญญา คิดตรอง หาเหตุและสรุปผลของการดำเนินการอย่างเป็นรูปธรรม (2) ด้านศาสนบุคคล ป่าไม้เกี่ยวข้องกับพระพุทธเจ้าและพระสงฆ์ที่คนไทยนับถือในฐานะผู้นำทางจิตวิญญาณในชุมชน ซึ่งชาวบ้านให้ความศรัทธาและเชื่อถือ พระสงฆ์มีบทบาทที่จะช่วยส่งเสริมให้คนเห็นคุณค่าและความสำคัญของป่าไม้ และช่วยดูแลรักษาป่าไม้ เป็นผู้นำในการอนุรักษ์และพัฒนาสิ่งแวดล้อม ใช้ชีวิตแบบสมณะไม่ฟุ้งเฟ้อแข่งกับชาวบ้าน (3) ด้านศาสนพิธี พิธีกรรมในการอนุรักษ์ฟื้นฟูจะไม่ใช่เป็นแก่นของพุทธศาสนา แต่เป็นรูปแบบการจัดกิจกรรมที่ชาวพุทธแต่ละท้องถิ่นคิดขึ้นมาเพื่อส่งเสริมการศึกษาและปฏิบัติธรรมระดับแก่นให้นักศึกษาติดตามยิ่งขึ้น ประชาชนมักจะนำมาประยุกต์ในการรักษาป่า ก็คือการบวชต้นไม้ หรือบวชป่า มาจากวิธีการห่มจีวรให้กับต้นไม้เช่นเดียวกับการบวชพระ

2) กระบวนการทางภูมิปัญญาท้องถิ่นในการอนุรักษ์พื้นที่ป่าเมืองน่าน มีกระบวนการและองค์ความรู้ใน 4 ด้าน เช่น (1) ความเชื่อเรื่องผีและซิด เป็นการควบคุม การอนุรักษ์และใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติของคนในชุมชน เช่น เข้าป่าห้ามพูดจา หยาบคาย ลามก ลบหลู่ เจ้าป่าเจ้าเขา (2) ความรู้ใหม่ เป็นความรู้ที่ได้จากหลักการทาง วิทยาศาสตร์ ในการวางตำแหน่งแนวกันไฟ ต้องคำนวณระยะห่างระหว่างแนวกันไฟกับแนว หัวไฟที่กำลังเคลื่อนที่เข้ามาให้พอเหมาะ (3) พิธีกรรม การแสดงออกเกี่ยวกับความเชื่อของ ชุมชน สะท้อนถึงความชาญฉลาดของบรรพบุรุษเพื่อปลูกฝังจิตสำนึกการอนุรักษ์ทรัพยากร (4) จารีตประเพณีหรือวิถีปฏิบัติ เป็นส่วนหนึ่งของภูมิปัญญาท้องถิ่น มีแบบแผนปฏิบัติ สร้าง ความผูกพันทางด้านศีลธรรม และการอยู่ร่วมกันแบบพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกันระหว่างชุมชน กับระบบนิเวศ

3) กระบวนการฟื้นฟูป่าเมืองน่านเชิงพุทธบูรณาการ มีกระบวนการใน 3 รูปแบบ ดังนี้ (1) การใช้อย่างชาญฉลาด มีรูปแบบ 3 ลักษณะ เช่น (1.1) มีความรอบรู้ คือ ชุมชนต้อง มีความรอบรู้ทั้งภาคทฤษฎีและปฏิบัติในการใช้ทรัพยากรป่าไม้ (1.2) การใช้อย่างรอบคอบ ชุมชนมีการจัดการทรัพยากรป่าไม้ที่ใกล้หมู่บ้านเพื่อผลประโยชน์ของชาวบ้าน (1.3) การใช้ อย่างระมัดระวัง ป่าไม้มีความจำเป็นอย่างยิ่งต่อการดำรงชีพของมนุษย์และการคงอยู่ของ สิ่งแวดล้อมต่าง ๆ และสิ่งมีชีวิตอื่น (2) การฟื้นฟูสิ่งที่เสื่อมโทรม การทำให้ทรัพยากร ให้ดีขึ้น หรืออยู่ในสภาพปกติ สามารถนำไปใช้ประโยชน์ได้ มีรูปแบบ 3 ลักษณะ (2.1) มีการรักษา ชุมชนรักษาป่า มีความเข้มแข็งและลึกซึ้งมากกว่าการมีผลประโยชน์ร่วมกัน (2.2) มีการสืบสาน กำหนดเป็นพิธีกรรมจารีตประเพณีซึ่งมีแบบแผนปฏิบัติ สร้างความผูกพันทางด้านศีลธรรม (2.3) มีการส่งเสริม ชุมชนมีการส่งเสริมสร้างรากฐานจิตสำนึกด้านสิ่งแวดล้อมที่มั่นคงด้วยการ ให้ข้อมูลความรู้ที่ถูกต้องแก่ผู้คน ทั้งเยาวชนและประชาชนทั่วไป (3) การเก็บกักและแบ่งปัน เป็นการเก็บรักษาทรัพยากรที่มีแนวโน้มที่จะขาดแคลนในบางช่วงเวลาหรือคาดว่าจะเกิด วิกฤตการณ์ขึ้น ในบางครั้งอาจเก็บกักไว้เพื่อการนำไปใช้ประโยชน์ในปริมาณที่สามารถ ที่ควบคุมได้ มีรูปแบบ 3 ลักษณะ (3.1) มีการจัดการความสัมพันธ์ ชุมชนมีรูปแบบและความ เข้มขันของความสัมพันธ์ทางสังคมระหว่างสมาชิกของชุมชนสะท้อนออกมาในรูปอุดมการณ์ พิธีกรรมที่ยึดถือและร่วมกันปฏิบัติ (3.2) มีสามัคคี การสร้างความร่วมมือกันดำเนินกิจกรรม จัดการป่าไม้อันเป็นการทำงานเพื่อส่วนรวม อันส่งผลต่อความรักสามัคคีที่สามารถส่งผลต่อการ ดำเนินกิจกรรมอื่น ๆ ร่วมกันในชุมชน (3.3) มีระบบและกฎเกณฑ์ ชุมชนมีสิทธิในการดูแล จัดการและออกกฎเกณฑ์เพื่อผลประโยชน์ของชุมชนเอง มีผู้นำชุมชนที่เข้มแข็งที่จะควบคุม รักษาภูมิลำเนา สอดคล้องกับพระครูพิพิธจารุธรรม และคณะ (2557, น. 118) ได้ทำวิจัยเรื่อง แนวทางการอนุรักษ์ป่า ตามหลักคำสอนพุทธศาสนาเถรวาท พบว่า คำสอนในพระพุทธศาสนา

ที่เกี่ยวกับเรื่องปลาล้วนสนับสนุนให้บุคคลดำรงชีวิตอย่างฉลาด โดยใช้ให้น้อยเพื่อให้เกิดประโยชน์มากที่สุด ทำให้เกิดความเข้าใจต่อสิ่งแวดล้อมที่อยู่รอบตัวเราแนวทางการอนุรักษ์ป่าที่ยั่งยืนใช้หลักไตรสิกขา คือ ศีล สมาธิ ปัญญา ควบคุมความประพฤติด้วยการสร้างวินัยให้กับตนเองและชุมชนด้วยศีล ถ้าทุกคนมีความรู้ ความเข้าใจในเรื่องทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมอย่างที่ควรจะเป็นแล้ว จึงต้องมีการสร้างกติกาหรือวินัยในการใช้ประโยชน์ร่วมกัน ซึ่งศีลจะช่วยระมัดระวังควบคุม ผู้ที่ฝ่าฝืน ปลุกจิตสำนึก และสร้างภูมิคุ้มกันด้วยปัญญา แนวทางอนุรักษ์ป่าของมูลนิธิฮักเมื่องน่าน ใช้หลักเมตตาธรรม หลักมัชฌิมาปฏิปทา หลักสันโดษ และมีความรักต่อทรัพยากรธรรมชาติ ใช้ประโยชน์จากทรัพยากรป่าไม้แบบพอเพียง

และกระบวนการทางภูมิปัญญาท้องถิ่นในการฟื้นฟูป่าเมื่องน่านเชิงพุทธบูรณาการ สอดคล้องกับบทวิจารณ์หนังสือบวชป่า สืบชะตาแม่น้ำ การจัดการป่าและน้ำเชิงวัฒนธรรมของ ภูมิพัฒน์ พลราช (2556, น. 120) กล่าวไว้ว่า การสืบชะตาแม่น้ำของชุมชนสามารถพิจารณาได้ว่า ความรู้ของชาวบ้านในการจัดการทรัพยากรน้ำเป็นความรู้ที่เกิดจากการเชื่อมโยงมิติ ในด้านสังคมและวัฒนธรรมเข้ากับมิติในด้านระบบนิเวศในสัดส่วนที่พอดีจนเกิดความลงตัว กลายเป็นความสำเร็จที่น่าภาคภูมิใจ การจัดการทรัพยากรน้ำนั้นนับว่าเป็นภูมิปัญญาท้องถิ่น เป็นความรู้ที่ไม่มีมีการประมวลและจัดให้เป็นระบบชนิดที่เรียกว่า “องค์ความรู้” ฉะนั้น จึงไม่อาจถ่ายทอดโดยผ่านกระบวนการเรียนรู้ของโลกสมัยใหม่ เช่น การสอนในห้องเรียนหรือนำไปเขียนหนังสือแต่ชาวบ้านถ่ายทอดความรู้เหล่านี้โดยผ่านวิถีชีวิต แปลว่า ยากแก่คนที่ไม่ได้อยู่ในวิถีชีวิตอย่างนั้นจะเรียนรู้ได้ อย่างไรก็ตามการพัฒนาความรู้เช่นนี้ขึ้นมาเป็นองค์ความรู้สามารถ กระทำได้ และสมควรที่จะกระทำเป็นอย่างยิ่ง เพื่อใช้เป็นฐานสำหรับการสร้างความรู้ของสังคม ปัจจุบัน ในการมองหาทางเลือกของการจัดการน้ำซึ่งจะเป็นผลให้เกิดความยั่งยืนในระบบนิเวศ

และยังสอดคล้องกับกับชูสิทธิ์ ชูชาติ (2541, น. 1) ได้ทำวิจัยเรื่อง การใช้ภูมิปัญญา ชาวบ้านในการอนุรักษ์ป่าและระบบนิเวศเพื่อแก้ปัญหาภัยแล้งของประเทศไทย พบว่า ชาวบ้าน มองระบบนิเวศป่าประกอบด้วยสิ่งไม่มีชีวิต เช่น ดิน น้ำ อุณหภูมิ แร่ธาตุ ฝน ฯลฯ และ สิ่งมีชีวิต เช่น สัตว์ พืช และมนุษย์ ชาวบ้านใช้ระบบการผลิตและการดำรงชีวิตแบบพึ่งพาป่า โดยยึดหลักการอนุรักษ์ การพึ่งพาอาศัย การเคารพ การนับถือ ความกลัว การสำนึกบุญคุณ ระบบนิเวศในป่าเริ่มสูญสลายเมื่อมีการพัฒนาพื้นฐานปัจจัยการผลิตและระบบการผลิตเพื่อขาย แต่ชาวบ้านบางส่วนก็ยังคงรักษาระบบนิเวศป่าไว้ได้ พิธีกรรมที่เกี่ยวข้องกับการอนุรักษ์ป่า ได้แก่ การนับถือผี การผูกสายสะตือทารกไว้ที่ต้นไม้ ระบบเหมืองฝาย การประปาภูเขา การบวชป่า การสืบชะตาแม่น้ำ การปลูกป่า การทำไร่มุมนเวียนและการสร้างแนวป้องกันไฟ โดยพิธีกรรมดังกล่าว เป็นการปฏิบัติที่แสดงถึงความเคารพ ความกตัญญู ความกลัว การอ่อนวอน การเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ ระหว่างมนุษย์กับมนุษย์และมนุษย์กับสิ่งเหนือธรรมชาติ ความ

หลากหลายทางชีวภาพมีประโยชน์ต่อมนุษย์อย่างมหาศาล นอกจากนี้มีผลทางด้านการศึกษาในเรื่องของสิ่งมีชีวิตแล้วในด้านการเกษตรกรรมยังใช้ประโยชน์ในการรวบรวมสายพันธุ์และคัดเลือกสายพันธุ์ที่ดีในทางการแพทย์ พืชสมุนไพรใช้ประโยชน์ในการศึกษาค้นคว้าตัวยารักษาโรคอีกด้วย

ข้อเสนอแนะจากการวิจัย

1. ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย

1.1. ภาครัฐควรกำหนดนโยบายการฟื้นฟูป่าทรัพยากรธรรมชาติในชุมชนมีปัญหาและส่งผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมให้มีความสอดคล้องกับประเด็นที่เกิดขึ้นบริเวณพื้นที่เกษตรกรรม

1.2. ควรให้ผู้นำชุมชน มีแนวทางในการสร้างเครือข่ายเพื่อการเรียนรู้ในการฟื้นฟูป่า และการสร้างแรงจูงใจให้กับสมาชิกในชุมชนที่จะสร้างความเจริญให้กับชุมชน โดยการนำเสนอในรูปแบบของพุทธบูรณาการ

1.3. ควรจะมีการตั้งองค์กรเฉพาะกิจขึ้นมาเพื่อพัฒนาป่าไม้ ซึ่งองค์กรเฉพาะกิจนี้บุคลากรอาจจะสังกัดกรมต่าง ๆ

2. ข้อเสนอแนะเพื่อการวิจัยครั้งต่อไป

ควรมีการศึกษาแนวทางที่ทำให้กระบวนการฟื้นฟูป่าในเชิงพุทธบูรณาการเพื่อการจัดการทรัพยากรป่าไม้ประสบความสำเร็จของชุมชนอื่น เพื่อศึกษาถึงสาเหตุ และปัจจัยที่ทำให้ชุมชนดังกล่าวประสบความสำเร็จ สามารถนำไปปรับใช้กับชุมชนที่ศึกษาได้

เอกสารอ้างอิง

- คณะกรรมการบริหารงานจังหวัดแบบบูรณาการ (ก.บ.จ.) จังหวัดน่าน. (2559). แผนพัฒนาจังหวัดน่าน พ.ศ. 2558-2561. น่าน : สำนักงานจังหวัดน่าน.
- ชูชาติ พ่วงจิต. (2540). การวิเคราะห์ปัจจัยที่ส่งเสริมและปัจจัยที่เป็นอุปสรรคต่อการมีส่วนร่วมของชุมชนกับโรงเรียนประถมศึกษาในเขตปริมณฑลกรุงเทพมหานคร (วิทยานิพนธ์ปริญญาครุศาสตรดุษฎีบัณฑิต). กรุงเทพฯ : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- ประชา หุตานิวัตร. (2522). การเมืองสีเขียว. กรุงเทพฯ : มุลนิธิเด็ก.
- ภูมิพัฒน์ พลราช. (2556). บวชป่า สืบชะตาแม่น้ำ การจัดการป่าและน้ำเชิงวัฒนธรรม. การจัดการสิ่งแวดล้อม. 9(1).
- มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2539). พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- พระครูพิพิธจารุธรรม และคณะ. (2557). แนวทางการอนุรักษ์ป่าตามหลักคำสอนพุทธศาสนาเถรวาท (รายงานการวิจัย). พิษณุโลก : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาลัยสงฆ์พุทธชินราช.
- พระมหาเจิม สุวโจ (สุกรรณ์). (2553). บทบาทของพระสงฆ์ในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติป่าไม้ศึกษาเฉพาะกรณีพระอธิการพงษ์ศักดิ์ เตชธมโม (วิทยานิพนธ์ปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต). พระนครศรีอยุธยา : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- พูนทรัพย์ เกตุวีระพงษ์ และคณะ. (2557). สืบชะตาล้านนา : แนวคิดและการเสริมสร้างความสัมพันธ์ทางสังคมและจิตวิญญาณของชุมชนในล้านนา (รายงานการวิจัย).แพร่ : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตแพร่.
- สำรวย ผัดผล. (2557). การพัฒนาฐานข้อมูลการใช้ประโยชน์ที่ดินเพื่อการจัดทำแผนชุมชนสำหรับการอนุรักษ์และฟื้นฟูทรัพยากรป่าไม้จังหวัดน่าน (รายงานการวิจัย). เชียงใหม่ : มหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงใหม่.
- สถาบันสารสนเทศทรัพยากรน้ำ. (2507). พระราชบัญญัติป่าสงวนแห่งชาติ พ.ศ. 2507. เรียกใช้ เมื่อวันที่ 26 กันยายน 2559 จาก <http://hydrolaw.thaiwater.net/web>
- สำนักงานนโยบายและแผนทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม. จังหวัดน่านจ่อพัฒนาฐานข้อมูลที่ดินเร่งฟื้นฟูพื้นที่ป่าไม้. เรียกใช้เมื่อ 12 กรกฎาคม 2560 จาก <http://www.onep.go.th>

